

A morális pánik elmélete

Kitzinger Dávid

Napjainkra a tapasztalásban egyre kisebb a közvetlen élmények szerepe. Ismereteink jó részét közvetett forrásokból, elsősorban a médiából szerezzük. A média vált ezáltal a társadalmi tapasztalat legfőbb forrásává és csomópontjává, a társadalmi valóság definiálásának elsődleges területévé. Valóságdefiníciós jelentőségéből következően a média intézményi struktúrája, gyakorlatai, hangneme nagy befolyással bír a társadalmi problémák diszkusziójára. A kereskedelmi tömegmédiát a nézettség fenntartásáért a problémák népszerű, szenzációkeltő és megszemélyesített tárgyalásában érdekelt. Ezért, ami nem számíthat széles körű érdeklődésre, nem alkalmas a szenzációra, az jobbára kimarad a kiterjedt társadalmi diskurzusból. Ekkor a széles nyilvánosság számára elérhető problémák szinte kizárólag a deviáns viselkedéshez kapcsolódók lesznek, mivel ezek könnyen megszemélyesíthetők és lefordíthatók a társadalmi problémák anyanyelvére: a népszerű morál nyelvére.

A morális pánik elméletének úttörői a konszenzuális valóság feletti ellenőrzés folyamatait vizsgálták egy médiatermeléssel erősen átítatott plurális társadalmi környezetben. Az elmélet gyökerei a modern kriminológiából, a tranzakcionista devianciaelméletből, a médiaszociológiából, a közvélemény szociológiájából és a brit kultúrakutatásból erednek. A koncepció segítségével eredményesen ötvözhettek több szomszédos tudományterület kérdésfeltevéseit és vizsgálati módszereit. Az elmélet sikerét jelzi egyfelől, hogy fogalmi keretével képes volt integrálni a kiindulási alapul szolgáló elméletek konvergáló érdeklődési területeinek kutatásait. Egységes értelmezési keretbe foglalhatjuk a média jelentéskibocsátó gyakorlatát, a társadalmi ellenőrzés intézményeinek szociológiáját, a társadalmi mozgalmak elemzését, a politikai diskurzus analízisét, a deviancia társadalmi termelődését és a társadalmi problémamegoldás uralkodó mechanizmusainak vizsgálatát. Másfelől, hogy a fogalom bekerült az amerikai, ausztrál és nyugat-európai társadalmak köztudatába és újságírói szóhasználatába, és mára szinte valóságos zsurnalisztikai közhellyé vált.

Definíció

Stanley Cohennek – az elmélet megalkotójának – a folyamat állomásait és legfőbb elemeit számba vevő összefoglalása szolgálhat a morális pánik kiinduló meghatározásaként (Cohen 1972). Egy csoport vagy egy bizonyos csoporthoz kapcsolódó jelenség az

adott társadalom idealizált rendjét (hagyományos életmódját vagy alapvető értékrendszerét, konstruált, konszenzuális valóságát) fenyegető veszélyként tudatosul a társadalom tagjaiban. A média szenzációkeltő és leegyszerűsítő bemutatása nyomán a fenyegetést hordozó csoport könnyen azonosíthatóvá válik. A médiának ez a tevékenysége autoritatív megoldásokat sürgető közhangulatot alakít ki. A hatóságok erre az igényre törvényi szigorításokkal válaszolnak. A fokozott intézményi és közfigyelemhatásra növekszik a jelenség regisztrált eseteinek száma, így legitimálva a rend helyreállítása érdekében tett lépéseket. A morális pánik nyomot hagyhat a társadalom jogrendszerén, a társadalmi rend fenntartásával megbízott intézmények eljárásain, a társadalmi normák rendszerén. A folyamat során alkotott szimbolikus képzetek beépülnek a társadalmi hiedelemrendszerbe, az itt kialakult népszerű képek leegyszerűsítő magyarázatot biztosítanak a társadalmi rendről szóló laikus elképzelések számára.

A kifejezésben a *morális* szó arra vonatkozik, hogy a társadalom számára problémaként feltűnő jelenség a megfigyelő interpretációjában alapvető társadalmi értékeket érint, a társadalmi rend egészét veszélyezteti, kikezdi a társadalmi morált, valamint a valóságról alkotott konszenzuális képet. A felháborodás formájában és hivatkozásaiban tehát morális jellegű. A társadalmi morálon, mint szimbolikus rendszeren keresztül kerül kifejezésre az érdekek, a tradíciók és az életmód fenyegetettsége. A kifejezésben a pánik szó a jelenség lázgörbéjére, intenzitására és terjedési mintájára utal. A morális pánik tárgyai is a divathoz hasonló módon követik egymást, a gyors felfutás után viszonylag hamar elül, hogy egy újabb témának adja át a helyét. A látható problémák csak tünetei egy sokkal mélyebben meghúzódó veszélynek, amely a társadalmi szövet felfelésével, a társadalmi kohézió alapjául szolgáló értékrendszer hanyatlásával fenyeget. A deviancia fenyegetése társadalmi produktum, ezért kontroll alatt tartása egyszerűbb feladatnak tűnik a köz számára; a bűnbakképzés jóval kézenfekvőbb, mint a társadalmi ellenőrzésen inkább kívül álló természeti fenyegetettség esetén. A mind gazdaságilag, mind politikailag költséges környezeti-technológiai kockázatok feletti ellenőrzés helyett ezért a hatalmon lévők inkább hajlanak arra, hogy a sokkal látványosabb és kisebb költséggel kezelhető deviáns viselkedés által hordozott fenyegetés kezelésére koncentráljanak. További előnye ennek a gyakorlatnak, hogy a deviáns magatartás feletti morális felháborodás és a deviancia büntetése funkcionális a társadalmi egység újratermelése szempontjából (Durkheim: 1986).

Melyek azok az alapvető kritériumok, melyek jelzik számunkra, hogy a társadalmat morális pánik kerítette hatalmába? Goode és Ben-Yehuda (1994) öt fontos kritériumot sorol fel. Az első az *érintettség* érzésének növekedése. A társadalom tagjai növekvő odafigyeléssel viseltetnek egy bizonyos csoport és annak viselkedése iránt. Ennek a figyelemnek az élenkülése kimutatható a közvélemény-kutatásokból, megfigyelhető a média témastruktúrájában, a társadalmi kontroll intézményeinek figyelmében, valamint a problémával kapcsolatos társadalmi mozgalmak aktivitásának növekedésében. A második kritérium az *ellenséges hangulat* kialakulása a fenyegető viselkedést hordozó csoporttal szemben. A képviselt magatartás fenyegető és kártékony a többségi értékekre és érdekekre nézve, alapjaiban veszélyezteti a társadalom létét, de legalábbis annak egy fontos szegmensét. Kialakul egy mi-ők szembenállás, a jók és a rosszak ellentéte, ami a folyamatos polarizáció során a hősök és az ördögök középkori moralitásból hagyományozott folklórjának mintáit követi.

A harmadik alapvető tényező: a társadalomban legalább minimális mértékű *egyetértésnek* kell uralkodnia azzal kapcsolatban, hogy azon bizonyos magatartás hordozta ve-

szély valós és komoly-e, s hogy a felelősség egy bizonyos csoport számlájára írható-e. Nincsen morális pánik anélkül, hogy a társadalom számottevő része a problémát ne definiálna hasonlóan. A negyedik tényező az *aránytalanság*, ami a jelenség súlyának, a fenyegetettség mértékének eltúlzására utal. A megfigyelők nagyobbban tartják a deviáns viselkedést hordozó csoportot, magatartásuk következményeit súlyosabbnak és mélyrehatóbbnak érzik, mint amilyen az valójában. A viselkedés felett érzett aggodalom jóval meghaladja a veszély mértékét, akár önmagában, akár más veszélyekkel összehasonlítva tárgyaljuk. Az aránytalanság kritériuma felveti számunkra az objektivitás kérdését. Találhatók-e olyan objektív kritériumok, melyek alapján megállapítható, hogy egy probléma által kiváltott reakció megfelel-e az adott probléma tényleges súlyának? Az aránytalanság bizonyítását általában statisztikai adatok összehasonlításával próbálják megoldani a szerzők. Például olyanokkal, hogy hányszor nagyobb az esélye annak, hogy egy ittas vezető gázol halálra bennünket, mint egy kábítószer hatása alatt álló. Ezek a példák valóban lehetnek megvilágító erejűek, azonban ekkor csak a statisztikai bekövetkezés valószínűségének túlzásával van dolgunk, és nem mondtunk még semmit a megítélés mögött álló szimbolikus rendszerről, mely a súlyokat rendeli az egyes magatartások következményeinek megítéléséhez. A jelenség felé fordított figyelem növeli a feljegyzett előfordulások számát, így torzul a bekövetkezés szubjektív valószínűsége. Végül az ötödik kritérium a *változékonyság*. A morális pánik változékonyságán azt értjük, hogy hirtelen kitörő – és gyakran gyorsan elpárolgó – közérdeklődésről van szó. Néhány a pánik közül intézményesül, vagyis a felvetett problémák kezelésére különböző állandósuló szabályok születnek. Ilyenkor a probléma iránti figyelem különböző formákban fennmarad. Társadalmi mozgalmak tűzik programjukra a problémás jelenség kezelését, új törvények születnek megoldásukra, vagy változik a végrehajtási gyakorlat. Szülehetnek új, informális személyközi normák, vagy kialakulhat a vétekesek megbélyegzésének új gyakorlata. Mindezekén túl a pánik nyomtalanul el is tűnhet. Vannak, melyek a semmiből jönnek és oda is térnek vissza, mások – mint a drogpánik – időnként ütnek fel a fejüket, és az előző hullámra építkeznek. Az ellenségesség kritikus csúcspontjában időben viszonylag korlátozott.

A komplex modern társadalmakban a gyors változások és a pluralizmus eredményeképpen a konszenzuális valóság folyamatos újradefiniálás tárgya, a különböző értékekkel rendelkező és életmódot folytató csoportok versengő meghatározásai kerülnek szembe egymással. A társadalmi valóság definíciója szempontjából döntő, hogy milyen jelenségeket és eseményeket észlel problémaként a társadalom. A társadalomtudományi hagyomány alapvetően két részre osztható a tudomány tárgya, a társadalmi problémák megközelítése szempontjából. Az objektivista megközelítés szerint egy bizonyos jelenség azáltal válik problémává, hogy a társadalom jelentős szegmensére zavarólag hat vagy kárt okoz neki. A probléma kvantifikálható az érintett szegmens méretével és az okozott zavar nagyságával. A másik hagyomány a társadalmi problémák konstrukcionista felfogása (Goode és Ben-Yehuda 1994: 87). A morális pánik elmélete a társadalmi problémákról való gondolkodás kontextuális konstrukcionista hagyományához kötődik. Amellett, hogy a probléma konstrukciójának folyamatát kutatja, az aggodalmak és követelések érveinek tárgyi alapját is vizsgálja, hogy összehasonlíthassa az objektíven leírható kárt a szubjektív reakciókkal. Egyszerűbben szólva, összeveti a társadalmi problémák füstjét a lángjával. Az összehasonlítás eredményeképpen pedig következtetéseket von le a népszerű képzetekre (Young 1971; Cohen 1972; Pearson 1983), latens társadalmi konfliktusokra (Goode és Ben-Yehuda 1994; Springhall 1998),

a társadalmi nyilvánosság jellegzetességeire (McRobbie és Thornton 1995; Hall és mások 1978), a média intézményi gyakorlataira (Hunt 1997; Cohen 1972; Hall és mások 1978), a társadalmi szabályozás intézményeinek működésére vonatkozólag (Hall és mások 1978; Cohen 1972; Barak 1994).

A közvélemény esete az ifjú szörnyetegekkel

A morális pánik jelenségének első módszeres szociológiai leírását Stanley Cohen adta a *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers* című 1972-es könyvében. Cohen a hatvanas évek elejének mod és rocker ifjúsági szubkulturáira¹ és az azokkal kapcsolatos problémákra adott társadalmi reakciót elemzi. Fő kérdése: hogyan alakulnak ki a devianciára adott társadalmi válaszok? Milyen mechanizmusok és cselekvők alakítják azt a folyamatot, melynek során viszonylag kis jelentőségű események társadalmi méretűvé nőnek? Hogyan vetíti a társadalom a félelmeit és problémáit egy csoportra, melynek állandósult képe aztán bevonul a modern népi hiedelemrendszerbe, és a főszereplők elfoglalják helyüket az ifjú szörnyetegek között?

Cohen három szinten folytatja elemzését. Az első szinten a morális pánik folyamatjellegét vizsgálja. A folyamatelemző módszer a deviancia tranzakcionális elméletéből (Becker 1963), valamint a természeti katasztrófákat követő kollektív viselkedés kutatásából ered. Az első állomás a kiváltó esemény – esetében a clactoni hűsvéti csetepaté a modok és rockerek között. Ezt követi a leltár fázisa, a történetek számbavétele, ami egyben az értelmezési keretet is felállítja. Ekkor a túlzó és torz bemutatás szimbolizációs folyamatot von maga után, melynek nyomán kialakulnak a népszerű képzetek, valamint a diskurzus nyomán leszűkül a számba vehető megoldások készlete. A leltár során válnak a furcsa öltözékű, unatkozó fiatalok a társadalmi rendet fenyegető szimpomatikus jelenséggé. (A mű leltárszakaszról szóló fejezete olvasható összeállításunkban.) Ezt követi a társadalmi válasz szakasza, ami már kiforrottabb, és egységesebb értelmezéseket termel; államhatalmi választ sürget, konkrét megoldási javaslatokat tesz. A következő lépésben a közvélemény nyomására a társadalmi kontroll intézményei ellenlépéseket tesznek a probléma megoldására. Bírói ítéletek, új eljárási gyakorlatok, rendőrségi ügyosztályok, statisztikai kategóriák, társadalmi mozgalmak születnek. Végül a reakció megteremti az öntudattal rendelkező deviáns szubkulturát, új tagok „csatlakoznak” a modokhoz és rockerekhez, akik aztán már a nekik tulajdonított attribútumokkal azonosítják magukat.

1 A *mod* elnevezés a modern, modernista kifejezésekből származik, s a fiatalok ruházatára utal. A mod ifjú félhosszú vagy rövid frizurát visel, rendezetten, „olaszos” stílusban öltözik. Viseletében a fekete, a fehér és a pasztellszínek dominálnak. Jellemző ruhadarabjuk a szörmegalléros anorák, járművük a robogó. A legismertebb mod zenekar a The Who, de a mod kultúrához tartozott a korai Beatles is. A túlnyomórészt külső jegyek és fogyasztási szokások alapján felállított jellemzés nem véletlen. A mod volt az első olyan ifjúsági kultúra Nagy-Britanniában, ahol a megjelenési stílushoz képest az osztálykötöttségek csupán másodlagosak voltak. A *rockerek* a klasszikus és romantikus stílus szerinti felosztásban a romantikus vonalat képviselték a modok klasszicizmusával szemben. Stílusukban a korai amerikai brandós, presleys, deanes „vad stílust” követték, melynek alapvető elemei a bőrruhák, nagy motorok, országúti kávézók; a hozzá tartozó zenét leginkább a Rolling Stones képviselte. A modokhoz képest sokkal plebejusabb, naivabb és direktebb kultúrát alakítottak ki. Sokkal inkább osztályhoz kötött életstílusuk nem vált középosztályi divattá.

Cohen az említett állomásokat a következő folyamatábrában foglalja össze (Cohen 1972: 199).

A devianciaamplifikáció modellje

1. Kiinduló probléma ↓	– A munkásosztálybeli fiatalok kulturális állapotából és a társadalmi struktúrában elfoglalt helyükből ered
2. Kezdeti megoldás ↓	– Deviáns cselekvés és stílus
3. Társadalmi reakció ↓	– Magában foglalja a hibás észlelést, például a média kezdeti interpretációjában vagy a leltár fázisában, valamint a hosszú távú értékekben és érdekekben megfogalmazott későbbi torzításokat. Szenzációkeltés, dramatizálás, eszkáláció
4. Az ellenőrzési kultúra működése, a sztereotípiák megalkotása és kiaknázása ↓	
5. Megnövekedett deviancia, polarizáció ↓	– A konstruált kép beigazolódik
6. A sztereotípiák megerősítése	

Az elemzés második szintje a dramaturgiai modellen alapuló szerepelemzés, mely a szimbolikus interakcionista hagyományból, valamint Becker morális vállalkozókról adott elemzéséből indul ki. Azt tárja fel, hogy az első szinten elemzett folyamat dinamikáját hogyan biztosítja a meghatározott érdek- és értékrendszerrel, szerepértelmezéssel és -észleléssel rendelkező deviáns csoport, illetve a média, a közvélemény, az érdekcsoportok és a társadalmi rend fenntartásáért felelős intézmények közötti interakció.

A harmadik szint a társadalmi kontextus analízise, mely társadalomtörténeti összefüggésben vizsgálja a társadalom túlreagálását. Cohen szerint a morális felháborodás gyakran a társadalmi változások feletti ellenőrzés elvesztésének vagy a státuszvesztésnek ideges reakciója. A morális pánik a konfliktus szimbolikus feloldását kísérli meg, Erikson (1966) átmenetiválság-fogalmát veszi át a morális pánikra fogékony társadalmi kontextus meghatározására. Az átmeneti krízist megelőző társadalomban a közösség a saját maga fölött érzett bizonytalanságát a deviáns csoportok és a közösség hivatalos intézményei közötti rituális konfrontációval kísérli meg feloldani. Cohen ezt azzal egészíti ki, hogy a morális pánik elméletét az érdekkonfliktusokhoz és a hatalmi egyenlőtlenségekhez kell kapcsolni. Az elsődleges hatásában jelentéktelennek tűnő deviáció szimbolikus az érdekek komoly fenyegetettségét hordozhatja. A társadalmi reakció adekvátsága csak a szimbolikus rendszer figyelembevételével vizsgálható.

A morális pánik mint elterelő művelet

„Zavaros időkben”, amikor a társadalmi feszültségek nem tudnak szervezett nyilvános vagy politikai kifejeződést ölteni, az elégedetlenség könnyű célpontot keres (Hall és mások 1976: 72).

Cohen műve mellett a másik nagy hatású morálispánik-elemzés Stuart Hall és munkatársai *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order* (1978) című könyve. Elméletükben a címkézési elmélet és a társadalmi konstrukcionista megközelítés elfogadása mellett fontos szerepet juttattak a társadalmi feszültségeket eredményező érdekkonfliktusok és a szubkultúrák osztályeredetének. A birminghami Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) munkatársai már a brit ifjúsági szubkultúrák kutatása során közelebbi kapcsolatba kerültek a deviancia és az arra adott társadalmi reakció kérdéseivel. Az ifjúsági kultúrák sokkal inkább a társadalmi problémákra (tradicionális közösségek eltűnése, munkanélküliség, kereskedelmi kizsákmányolás stb.) adott szimbolikus válaszként értelmezhetők, mint pusztán a megbélyegzés és a sztereotipizálás nyomán kikristályosodó struktúráként. Elemzésükben a kontextuális vizsgálat szintje hangsúlyosabb, mint Cohennél. Itt a kontextus mindenekelőtt a társadalmi dominanciaviszonyokat jelenti, és csak másodsorban a gazdasági és demográfiai tényezőket.

Hall és munkatársai 1972-ben kezdték el vizsgálni az újnak mondott bűnözési mód, az utcai rablótámadások szaporodása kiváltotta morális pánikot. Az angol *mugging* szó az amerikai angolból került át a szigetországba, jelentése: könnyű célpont ellen elkövetett utcai rablótámadás.² Rablás (robbery), útonállás (garroting) néven legalább száz éve ismert volt a pénzszedés e módja Angliában, a '70-es évek elején a brit nyilvánosságban mégis valami merőben új, soha nem látott veszélyt jelent meg. A szerzők szerint a „mugging” jelenségében az elnevezésen kívül nincs semmi új. Vizsgálatuk középpontjában az a folyamat áll, melynek során a média, a szabályozó intézmények és a közvélemény interakciójában domináns ideológia definíciói megerősítést nyernek, és bezárják a problematikus jelenségek értelmezési lehetőségeinek körét. E szignifikációs folyamatban az események társadalmi jelentést nyernek, a végeredményként kapott értelmezés leképezi, újratermeli és megerősíti a fennálló hatalmi viszonyokat, a domináns ideológiának megfelelően alakítja a valóság definícióját. A deviáns csoportok ellen mobilizált közvélemény maga sürgeti a társadalmi szabályozás szigorítását, és ezzel legitimálja a domináns kultúra megerősödését és behatolását a civil szféra újabb területeire. A társadalmi félelmek és aggodalmak mobilizálása arra is lehetőséget nyújt a hatalom birtokosainak, hogy eltereljék a figyelmet a mélyebben húzódó társadalmi válságokról, melyek, ha tudatosulnának, csökkentenék az uralom legitimációját. Úgy is mondhatnánk, hogy a status quo fenntartása érdekében a hegemon társadalmi ellenőrzési kultúra abba az irányba tesz lépéseket, hogy az artikulálatlan társadalmi feszült-

² Az amerikai „To attack a mug” kifejezésből származik. A kifejezés amerikai eredetének külön jelentőséget ad, hogy az első világháború óta az Egyesült Államok, és főleg nagyvárosai, egyfajta létező negatív utópiaként élnek a brit közvéleményben. Minden, ami Amerikából jön, a társadalmi dezorganizációval, a tradíciók hanyatlásával függ össze (erotika a filmvászonon, diákradikalizmus, militáns kisebbségek, bűnözés, sátánizmus, pongyola angol nyelv) (Hall és mások 1978: 21). Az amerikai jövevényszavak egyes körökben Magyarországon is hasonló asszociációkat hordoznak, például: gengszter, tviszt, farmer, hippí, szekuritis, hacker, pláza.

ségek olyan formát nyerjenek, mely forma nem veszélyezteti az uralmon lévők legitimitációját, sőt akár annak előnyére is válhat.

A hírgyártás folyamatát a médiaszervezet belső sajátosságain és gyakorlatán túl a társadalmi intézmények és a média közötti kapcsolat is alakítja. A társadalomban a jelentések meghatározásához való hozzáférés nem egyenlően oszlik meg, a hírgyártók számára elérhető vélemények már eleve hierarchikus rendbe szerveződnek. Fontos szakmai szabály a hírgyártásban, hogy objektív és mérvadó forrásokból származó megnyilatkozásokkal kell dolgozni. A média a problémás jelentések hiteles meghatározásához *szakértői* segítségre szorul. Ezért folyamatosan a nagy társadalmi intézmények (pártok, érdekvédelmi szervezetek, rendőrség, parlamenti bizottságok, társadalmi mozgalmak) akkreditált képviselőihez fordul a meghatározásokért. A nagy társadalmi intézmények hatalmuknál és pozíciójuknál, valamint reprezentatív státusuknál fogva számítanak mérvadónak. Ezek a nagy és bőséges erőforrással rendelkező intézmények eléggé szervezettek ahhoz, hogy az idővel állandóan versenyt futó médiumok számára szakértőik folyamatosan rendelkezésre álljanak. Ez a két tényező alakítja ki „a média szisztematikusan strukturált *beléptetési rendszerét*” (Hall és mások 1978: 58), ami leginkább a társadalmi rend fenntartásában érdekelt csoportoknak kedvez. Így az események kezdeti interpretációját befolyásoló *elsődleges meghatározók* definiálják azt, hogy miről is van szó, mi a vita témája. Meghatározásaikkal érdekeiknek megfelelően a média vitájában újratermelik a társadalom hatalmi viszonyait. Welch és munkatársai (1997) az amerikai sajtó bűnügyi cikkeinek tartalomelemzésével ellenőrizték a birminghami kutatók elméletét az elsődleges meghatározók szerepéről. Eredményeik igazolták, hogy a jogalkalmazás és a végrehajtás állami szakértői magas fokú ellenőrzést gyakorolnak a jelentések meghatározása felett.

Hallék rámutatnak, hogy a morális pánik nyomán átalakul a társadalmi diskurzus jellege is; a komoly oksági elemzés helyét *közkeletű képek* vagy *közfelfogások* foglalják el. A közkeletű képek gyakran már adottak a közönség körében, a társadalmi problémák korábbi diskurzusaiból származnak. Egyes elemeiket nem kötik össze egyértelmű meghatározási viszonyok, hanem csupán általánosított analógiák. Ebből következően a rájuk alapozott érvelés körbejáró, retorikailag zárt, a képek szimultán egymásmellettségbe összekapcsolt világának foglya. A rablótámadás keltette asszociációk – bűnözés, környezet, szegénység, etnikai problémák, lakásellátottság, oktatás – mindenféle kauzális rendezés nélkül a *gettó* vagy az *új nyomornegyed* képében koncentráálódt

A közkeletű kép szerint mindig is voltak a mai gettókhoz hasonló helyek a nagyvárosokban, és azokban mindig is ilyen emberek laktak. Csak annyi változott, hogy a mai liberalizmus miatt kiveszett belőlük minden tisztelet és fegyelem. Régen még biztosítani lehetett a rendet a társadalmi értékek védelmében, mert még voltak családok, ahol a gyerekek, ha mást nem is, de megtanulták tisztelni a tekintélyt. Így kapcsolódik a gettó mint a város hanyatlásának szimbóluma a családhoz, a morális hanyatlás szimbólumához. A megoldás tehát a fegyelem visszaállítása az ellenőrzés és a büntetések szigorításával.

A gramsciánus megközelítés miatt sok kritika érte a *Policing the Crisis* (Waddington 1986). A későbbi művek azonban mind nagyobb figyelmet fordítottak az erkölcsi felháborodás mobilizálódása mögött álló cselekvőkre és politikai-hatalmi érdekeikre, valamint arra a motívumra is, hogy a morális pánik következtében a társadalmi diskurzus argumentációs univerzuma bezárul, korlátozva a racionális kommunikáció lehetőségét (Hunt 1997; McRobbie 1994a). A média, a bűnözés észlelése és a társadalmi sza-

bályozás intézményei kapcsolatának szempontja bekerült a kriminológia elméleti esz-
köztárába is (Barak 1994; Korinek 1996).

Történeti munkák

A morális pánik vizsgálatában több olyan probléma is felmerül, melyek megoldásához történeti összehasonlító elemzésen keresztül vezet az út. A társadalom figyelmének homlokterében időről időre más-más alkotja a morális pánikok tárgyát. Honnan jönnek, és hová tűnnek ezek a témák? Mennyire új keletűek az újdonságként észlelt események? Egyáltalán, mióta beszélhetünk morális pánikokról? Annak tekinthetjük-e a 15–17. századi boszorkányüldözést vagy a viktoriánus kor „huligán”-problémáját? A morális pánikokkal kapcsolatos történeti megközelítésű munkák két csoportot alkotnak. Az elméleti keretet a korábbi eseményekre alkalmazó művek elsősorban a hanyatlás retorikájának történetét vizsgáló esettanulmányok. A másik csoportba tartozók a problémás jelenségek, illetve csoportok kezelésének történetét mutatják be.

Az elmélet kiterjeszthetősége

Rob Sindall (1990) Cohen modelljéből kiindulva vizsgálta a 19. század második felének utcai bűnözését. Kérdése, hogy mekkora szerepe volt a sajtónak a pánikhangulat kialakításában. Valós veszély volt-e a városi útonállás, vagy csak a korabeli média fújta fel a problémát? Értelmezése szerint a morális pánikok fogalmi kerete minden olyan történeti korszakban alkalmazható, ahol létezik tömegmédiá, mely terjesztheti. Több olyan tanulmány is született a boszorkánypererekről, eretneküldözésekről (Goody és Ben-Yehuda 1994; Larner 1981), amelyek sikeresen alkalmazták a szignifikációs és amplifikációs modellt. Ben-Yehuda három dimenzió: az időzítés, a tartalom és a célpont mentén elemzi a 15. és 17. század közötti európai boszorkányüldözéseket. Magyarországon a boszorkányüldözés elterjedése mögött olyan érdekcsoportok állnak, mint a dominikánus rend és a Dél-Európában eretnekihiányban szenvedő inkvizíció, valamint a középkori vallási és feudális rend keretei felbomlásának vesztesei. Ők a jelenség mögött álló *morális vállalkozók*, akik hosszú kampányuk eredményeképpen hatályon kívül helyezték az egyház hivatalos álláspontját képviselő *Canon Episcopit*, amely tagadja a boszorkányok létezését. Értelmezésük szerint a középkori kognitív térkép felbomlása és az általános bizonytalanság vezetett a morális határok megerősítésének támogatásához.

A kora újkor egyes kutatói szerint a morális pánik kialakulásának nem előfeltétele a tömegmédiá megjelenése, ugyanis más kommunikációs csatornák (röpiratok, prédikációk, pletyka) is képesek a definíciók és a félelmek körforgásának biztosítására. Amióta léteznek hiedelemrendszerek, érdekellentétek, társadalmi változások nyomán fellépő feszültségek, azóta létezik morális pánik is. A morális pánik definíciója szerint azonban a közvélemény fontos szereplője az interakciónak. Közvéleményről pedig nem beszélhetünk a sajtó megjelenéséig, legfeljebb népérzületről, közhangulatról vagy közösségi véleményről (Angelusz 1995). A boszorkánypanik jobbára csak egy szűk írástudó elit (papok, nemesek, uralkodók) kezében van, a nép pusztán reaktív, nem lehet hatékony alakítója a pánikot kialakító interakciónak. Az írott sajtón kívül vannak ugyan más hatékony kommunikációs csatornák és hálózatok, a közösségi vélemény té-

mái sikerrel közlekedhetnek személyközi csatornákon, de nyomásgyakorlásra képes közvélemény nem alakul ki ezeken keresztül. Mindezek alapján úgy látom, hogy a morális pánik analitikus keretének történeti kiterjeszhetősége korlátozott. A morális vállalkozó és a szignifikációs spirál meglepte még nem adják a morális pánik kialakulásának elégséges feltételeit. Elengedhetetlen a közvélemény, de legalábbis közösségi vélemény kialakítására képes közönség, ami csak a kapitalista termelés elterjedésével és a sajtó kialakulásával párhuzamosan fejlődött ki.

A történeti emlékezetvesztés

Ha a megfigyelők a társadalom morális hanyatlását érzékelik, akkor minden bizonnyal lennie kellett egy pontnak a múltban, amihez képest romlottak az erkölcsök. A visszaemlékezések nyomán egy olyan aranykort kell keresni, mikor élt még az emberekben a tisztelet, betartották a szabályokat, és problémamentes volt az együttélés. A károsnak ítélt társadalmi változás a jóból, de legalábbis a jobból a rosszba vezet, az integrált-ságból a széthullás felé, a rendből a zürzavarba. De valóban volt-e ilyen problémamentes aranykor bármelyik, változásokat megelő társadalom életében?

Geoffrey Pearson (1983) *Hooligan: A History of Respectable Fears* című könyvében a brit fiatalkori bűnözés képének történeti alakulása példáján keresztül vizsgálja a morális felháborodás érveinek és a hanyatlás diskurzusának történetét. Arra tesz kísérletet, hogy megkeresse, mikor is volt az az aranykor, melyre oly gyakran hivatkoznak a jelen morális hanyatlása mellett érvelő nyilatkozatok. A brit életmódról élő közfelfogás szerint a „britség” a nyugalom, a béke és a törvénytisztelet szinonimája. A társadalom problémáinak fő forrása a brit jelleg korrupciója. Az értékrendszert és életmódot kikezdő erők mindig kívülről származnak; vagy a faji degeneráció, vagy az idegen kulturális behatás számlájára írhatók. A társadalom problémáit a fekete és pakisztáni bűnözők, ír csavargók,³ az amerikanizált televízió, könnyűzene és képes újságok okozzák. Az idegen hatás az engedékeny társadalmi és jogi szabályozás miatt érvényesülhet. Ebben az értelmezésben a morális hanyatlás története az engedékenységek története. A brit társadalom azzal hozta saját értékeire a fenyegetést, hogy lazított a tradicionális életmódját védő szabályozáson. A széthullás megakadályozása a bomlasztó engedékenységek visszafordításán, erősebb, szigorúbb szabályok felállításán múlik.

Pearson bizottsági jelentések, parlamenti beszédek és a sajtó tanulmányozása során azt találta, hogy a ma közönsége által aranykornak tartott korban ugyanazok az érvek hangoztak el jelenük problémáival kapcsolatban, és ugyanúgy visszavágytak egy elmúlt aranykort. Így a szerző a hivatkozásokot visszafelé követve saját, 1982-es jelenétől eljut a viktoriánus korig, ahol a preindusztriális Anglia bukolikus idilljét vágyta vissza a chartista mozgalom miatt aggódó burzsoázia, sőt egészen a 17. századig, amikor kezdett kialakulni a tömegsajtó. Az ipari forradalom kezdetei óta minden korszak úgy gondolt magára, mint radikális társadalmi változások korára. A kommentárok szerint a vészterhes jövő mindig az akkori jelenben kezdődik, a tradíciókkal történő radikális szakítás mindig jelen idejű.

– Azt hiszem, az erkölcsök egyre romlanak – tájékoztat minket egy hatvanéves hölgy, Charlotte Kirkman. – Az én időmben nem voltak olyan lányok, mint manapság – teszi hozzá, majd a mai szülők bírálatával folytatja. – Ha négy- vagy öt éves koromban, de akár húsz-

3 Maga az angol *hooligan* kifejezés is ír eredetű.

évesen, nem helyénvalóan beszéltem volna anyámmal, akkor jól meglegyint (Pearson 1983: 219).

Eléggé ismerős panasz, felgyorsult világunkban lépten-nyomon találkozunk vele. Csakhogy Mrs. Kirkman kesergését több mint egy évszázaddal ezelőtt idézte Lord Ashley, az 1840-es évek válságának bizonyítékaként.

Az ilyen és ehhez hasonló nyilatkozatok vég nélkül idézhetők, csak a veszélyként azonosított tünetek és a devianciát hordozó alanyok változnak. Nyomukban kirajzolódik az állandó elemek készlete, amely már a múlt század elejétől meghatározza a morális pánikok retorikáját. Az újdonságot a morális pánikok sorában csak a deviancia hordozói és cinkosainak megszemélyesítése jelenti. A tiszteletre méltó társadalom mumusának szerepét a chartista proletár után az 1860-as évek városi útonállói vették át, az 1880-as évektől a huligánok aggasztották a polgárokat, majd jöttek az amerikai filmekben felnövő fiatalok, aztán a második világháború után a Teddy Boyok, őket követték az 1960-as évek elején a modok és a rockerek, a '70-es évek elejétől a fekete bevándorlók, a punkok, a „muggerek” és az arabok. Az engedékenység felelősei hasonló változatosságot mutatnak: reformerek, politikusok, társadalomtudósok, szociális munkások és a tömegkultúra előállítói.

A morális pánik érveinek és retorikájának elemzéséből Pearson arra következtet, hogy ennek ideológiai funkciója a demokratizálódás kordában tartása. A *rendpárti* mozgalom olyan időkben erősödik meg, amikor a hegemon politikai kultúra veszélyeztetettségét érzi. A demokratizáló, emancipatív hatású társadalmi-gazdasági változásokat, törvényeket a hatásukat tompító végrehajtás követte. Végül Pearson felteszi a kérdést: hogyan lehet tenni a mítosz folytonos újratermelődése és a húszéves emlékezetvesztési ciklus ellen? Ezek ugyanis csak arra alkalmasak, hogy újratermeljék azokat a problémákat, melyeket meg szeretnének oldani.

Miután már kigabalyítottuk a történelmi mítosz hálóját, azt látjuk, hogy a valóságos és makacs problémát nem az erkölcsi züllés, a szülői felelősség csökkenése, a kötelességüket nem teljesítő dolgozó anyák, a népszerű szórakozási formák példátlan lealacsonyodása – vagy a brit nép lelki elkorcsosulásának bármelyik más tünete – okozza. Sokkal inkább egy anyagi jellegű problémával állunk szemben. A huligánjelenség folytonosságának materiális alapját a legszegényebb, kismimizett leszakadó osztály társadalmi újratermelésének kikerülhetetlen ténye teremti meg. [...] A történelmi mítosz szerint a mindenkori jelen problémái a múlttal való szakítás eredményei. A történelmi realizmus bebizonyítja, hogy erről szó sincs (Pearson 1983: 236–237).

A történelmi megközelítésű tanulmányok legfőbb érdeme szempontunkból, hogy igazolják az elmélet szélesebb körű alkalmazhatóságát, és cáfolják azokat a kritikákat, melyek szerint ez a megközelítés csak a '60-as évek szociológiai megismerési érdeket fedező intellektuális divatja. Mindemellett – összehasonlító perspektívát kínálva – rávilágítanak a korlátokra is.

Kortárs morális pánikok tanulságai

Az „erkölcsi értékek fenyegetettségének” diskurzusában a különböző elemek már annyira bevettek, hogy a médiának nem kell mindet felsorolnia ahhoz, hogy előálljon a morális pánik. Mivel a kódolt elemek láncolatokat alkotnak, elég egyet vagy kettőt emlí-

teni ahhoz, hogy a többi is felidéződjék. Ez történik, amikor a bevett diskurzusba illesztett egyetlen eset nyomán kitör a pánik. Az esemény ekkor formát ad az összes kapcsolódó félelemnek, ami pánikhoz vezet (Thompson 1998: 95).

Szinte már közhelyszerű megállapítás, hogy a társadalmi változások felgyorsultak. Ráadásul Pearson eredményei ismeretében az ilyen kijelentésekkel kissé óvatosabban bánik az ember. Mégis úgy gondolom, nem tévedés a morális pánikok váltakozásának felgyorsulásáról beszélni. Míg a morális pánikok előképe, a boszorkányüldözés csaknem háromszáz évig tartott, addig az AIDS-szel kapcsolatos pánik csupán szűk tíz évig, a militáns diákmozgalmak feletti aggodalom szintén tíz évig, a mod pánik pedig négy év alatt lecsengett. Könnyen elképzelhető azonban, hogy napjaink morális hanyatlásának témái évszázadnyi távlatból egységesnek látszanak majd, és az utókor egyetlen találó összefoglaló névvel illeti. A vádak és a motívumok konvergenciája, a deviancia témáinak kölcsönös asszociációja szükségszerűen a közkeletű képek egyneműsödéséhez vezet. Az 1980-as évek eleje korszakhatárt jelöl; ekkortól már párhuzamosan egymás mellett léteznek pánikok, a morális pánik elméleti a sajtón keresztül bekerültek a hanyatlás széles körű diskurzusába, ekkor kezdődött a média példátlan expanziója, és a bulvárlapok ekkor vették át végleg a vezetést a napilapok piacán (Hunt 1997; McRobbie és Thornton 1995). Ekkor született meg és került hatalomra az új jobboldalnak nevezett neokonzervatív politikai irányzat, amelynek ideológiai sarokpontja a „vissza az alapokhoz” politika, s ugyanekkor megjelentek a hatékony kommunikációra képes önszervező csoportok. A '80-as évek közepétől a morális pánik valóságos iparággá nőtte ki magát, melyben a fő részvényes bulvársajtó és a neokonzervatív politikai erők karöltve dolgoznak az őket támogató társadalmi mozgalmakkal. E változások nyomán mind a morális pánikokat alakító társadalmi interakció, mind a lefolyás állomásai átalakultak. Összességében itt kezdődtek azok a változások, melyek átrajzolták a morális pánikok arculatát, és szükségessé tették az eredeti koncepció újragondolását.

A család

A kommentátorok a számtalan különböző deviáns viselkedésért a család összeomlását tartják felelősnek. A család intézménye a hanyatlási folyamat diskurzusának csomópontja. Az erkölcs meggyengült, nem tölti be hagyományos funkcióját, ráadásul a „rossz” családokban eszkalálódik a hanyatlás, tehát a család egyszerre tettes és áldozat. Miért éppen a család? Mert a család – mint a társadalmi reprodukció hagyományos alapintézménye – a társadalom alapegységét képezi. Itt folyik a biológiai reprodukció és a szocializáció során a társadalmi értékrendszer átadása. (A blokk negyedik anyaga a morális pánikok mai témáit a Nagycsaládosok Országos Egyesületének a család témája körül szerveződő kampányain keresztül mutatja be.) A felelősség áthárítása a morális pánikok egyik legfontosabb mozgatója. Ha a fennálló társadalmi rendet biztosító normák reprodukciója nem teljesül, a vádló ujj először a tradíciók kontinuitásáért felelős intézményre mutat. A Pearson által idézett Mrs. Kirkman az 1830-as évek erkölcsi romlásának okát abban látta, hogy a szülők elmulasztották tiszteletlen gyermekeiket „meglegyíteni”. Dr. Simpson, az 1965-ös margate-i „mod húsvét” vádlottjainak tárgyalását vezető bíró rituális megaláztatásoknak vetette alá a fiatalok tanúként beidézett szüleit, amiért azok nem gyakorolták megfelelően ellenőrzési kötelezettségüket (Cohen 1972: 107–108). A család hanyatlása és a szülők vádolása az 1980-as évek elejétől vált igazán politikai témává, a hivatalos szociálpolitika alappillérvé Nagy-Britanniában, valamint

az Egyesült Államokban. A társadalmi rendet veszélyeztető létminimum alatt élő réteg, az *underclass* fenyegető réme a 19. századtól kezdve időről időre felbukkan. Képük hol az erőszakos bűnözéssel, hol a radikális politikai mozgalmakkal kapcsolódik össze. Az 1980-as években a vádak új kombinációja jelent meg a peremen élőkkel szemben: a társadalom tornyosuló problémáiért az „erkölcstelen”, egyedülálló, törvénytelen gyermeket szülő anyákat tették felelőssé, akik a szociális támogatási rendszeren élőködnek.

Az elképzelés összefoglalását a neokonzervatív *Manhattan Institute for Public Policy Research* munkatársa, Charles Murray *Loosing Ground: American Social Policy, 1950–1980* (1984) című könyvében adta. Elmélete mindössze abban állt, hogy kijelentette: a társadalom példátlan morális válságot él át, és ezért elsősorban a peremen élők tehetők felelőssé. A társadalom erkölcsi megújításának eszközeül a társadalmi stigmatizálás aktív gyakorlatának visszaállítását és a kiközösítést ajánlta. A társadalmi problémákat a szegényekkel társította, különös tekintettel erkölcstelen szexuális magatartásukra, családi életükre és arra, hogy mindez a társadalom jóléti intézményeinek anyagi támogatásával teszik. Ilyen körülmények között sok gyermek születik házasságon kívül, akik előtt apa hiányában nincsen társadalmi felelősségtudatot képviselő szerepmódel. Ezek a gyermekek elutasítják a társadalmi értékeket, nem tanulnak tiszteletet, elutasítják a munkaetikát; megszokták, hogy semmiért sem kell megdolgozniuk, és bűnözésre adják a fejüket a morális pánikok jelentéstulajdonító retorikai hagyományainak megfelelően. Ez az elmélet a legmagasabb kormányzati körökben és a konzervatív sajtóban egyaránt lelkes fogadtatásra talált.

Erőszak – veszélyes és veszélyeztetett gyermekek

A hanyatlás témáinak összekapcsolódása olyan szorossá vált, hogy nem csak hogy ugyanabból a probléma- és magyarázathalmazból válogatnak a morális vállalkozók, hanem egy téma középpontba állításakor a centrális probléma mellett egész tünetegyüttesek válhatnak ki párhuzamos pánikokat ugyanazon indító esemény hatására. A fiatalkori bűnözés és a gyermekek által elkövetett erőszak körüli viták számtalan régi témát újítottak fel és kapcsoltak egybe. Az egyes esetek nyomán fellángoltak a viták a család válságáról, az egyedülálló anyákról, az engedékenységről és az elkorcsosult tömegkultúráról. A megoldási javaslatok is a diskurzus már bevett rendparti eszközeire hivatkoztak: cenzúra, fegyelem, a vesszőzés visszaállítása az iskolákban, megbélyegzés, szigorúbb büntetési tételek. A társadalmi diskurzus résztvevői mind igyekeznek a felelősséget elhárítani, magukat a hanyatlás áldozatai közé sorolni. Ennek nyomán kialakul az autoratív ellenlépéseket sürgető „csináljon valaki már valamit!” hangulata.

A gyermek- és ifjúsági erőszak egyik okaként rendszerint a lealjasodott erőszakos tömegkultúra (filmek, televízióadások, videók, számítógépes játékok, könnyűzene) jelenik meg. Az erőszakos és erotikával túlfűtött hollywoodi tömegkultúra káros hatása az ifjúságra az 1930-as évektől kezdve téma volt a brit nyilvánosságban (Pearson 1983; Springhall 1998), az '50-es években a horrorképregények aggasztották a szülőket (Springhall 1994), a hatvanas évek derekan Mrs. Whitehead megalapította a televízió műsorának erkölcsi tisztaságáért létrehozott társadalmi szervezetét (*National Viewers and Listeners Association* – NVLA), a kilencvenes években számtalan keresztény mozgalom és lobbicsoport indított hatékony kampányt a média megtisztításáért (Greek és Thompson 1992). Az információs technológia fejlődésével egyre kevésbé ellenőrizhe-

tő médiumok jelennek meg, ami folyamatosan aggasztja a közvéleményt. Így volt ez a könyvnyomtatás felfedezésétől kezdve a sajtó kialakulásán át az internet elterjedéséig.

Az erőszakos filmek terjedését összefüggésbe hozták a rituális gyermekkínzásokkal és gyermekgyilkosságokkal, a sátánista mozgalmakkal és a pedofíliával (Thompson 1998; Goode és Ben-Yehuda 1994); valamint Rácz és Szabó (1998 [1992]). A gyermekek eltűnését, szexuális zaklatását, a gyermekpornográfiát – főleg Amerikában – gyakran kapcsolták össze a titkos, szervezett sátánista hálózatokkal. A modern vérvádak tipikus képviselője mégis vidéki, alacsony iskolázottságú keresztény fundamentalista, de a liberális médiában is visszhangra találtak a hasonló elképzelések. Elsősorban olyan helyeken üti fel a fejét a sátánista pánik, ahol a közösség a recesszió következményeként szocioökonómiai státuszvesztést él át (Goode és Ben-Yehuda 1994: 59). A gyerekek bántalmazásától való félelmet fokozta, hogy azok egyre korábbi időpontban kerülnek ki a család ellenőrzése alól. A nők munkába állásával óvodák, bébiszitterek felügyelnek rájuk. Ez természetesen ideológiai állásponttól függetlenül növeli a kockázatérzetét a szülőknél, és fogékonyra teszi őket az ilyen mítoszokra. Egészen más gyökere a gyermekek családon belüli szexuális zaklatásának témája. A figyelem felkeltői elsősorban a családvédelmi szakemberek voltak. Sikeres vállalkozásuk nyomán a gyermekek védelme megerősítést nyert a jogban. A családon belüli erőszak megfigyelésére külön intézmények álltak fel, amelyek szükségképpen növelték az ismertté váló esetek számát. A jobboldali kritika szerint a problémát éppen a baloldali feminista családvédők és szociális munkások okozzák, akik családokat dúlnak fel bizonyíthatatlan vádakkal. Ebben az esetben egy probléma kétfajta sztereotipizációjával van dolgunk. Mindkét oldal – a „baloldali feminista” és a jobboldali – a szenzációéhes közvélemény érzelmi mozgósításának eszközeit alkalmazta céljai megvalósításához (Jenkins 1992).

A család témája köré szerveződő morális pánikok komoly közvélemény-alakító tényezővé váltak még a tradicionális értékek iránt kevésbé elkötelezettek körében is.

A brit nemzeti sajtó szerkezete és a hagyományos értékeket hirdető új jobboldal viszonylagos politikai sikere különös jelentőséggel bírt a „családi értékek” betokosodásában (Thompson 1998: 109–110).

A család témája körül kialakuló diskurzus diadala arra készítette a baloldalt, hogy nyelvezetét a közvélemény várakozásaihoz igazítsa. A brit Új Baloldal kénytelen volt alkalmazkodni a jobboldal által sikeresen kijelölt politikai napirendhez és a morális újjászületés retorikájához. Nem vált ezáltal sokkal racionálisabbá a társadalmi problémákról folyó kommunikáció, de ellenfélre talált a hanyatlás témájának kiaknázásában monopol szerepet élvező jobboldali ideológia. Az sem elhanyagolható, hogy a probléma létéről egyetértés született, és a retorikai klisék mögött új szempontok és érdekek is bekerültek a vitákba.

Pornográfia, homoszexualitás, AIDS

A tömegmédiákban megjelenő szexualitás feletti morális pánikokat a médiakörnyezet változásának három tényezője táplálta. Az első, hogy csökkent a médiumok ellenőrizhetősége. A második, hogy megszorodtak a csatornák, nagyobb lett mind a szexualitás, mind az ellene folytatott kampány potenciális megjelenési felülete. A harmadik, hogy a csatornák számával együtt nőtt a hírgyártás iránti szükséglet is, valamint hogy a média kiterjedésével maga is egyre növekvő hírforrássá vált. „Ahelyett hogy a való világ hivatkozna, a médiatermelés jó részét saját magának szenteli, és más képekre,

más narratívákra hivatkozik” (McRobbie 1994a: 18). A média itt már önfenntartó rendszer, kevésbé szorul rá a külvilág valóságára, termelése elérte azt a kiterjedtséget, amikor már önmaga forrása lehet. Ennek következménye, hogy megjelentek benne a saját termelése feletti morális pánikok. Nem teljesen szerencsés ebben az esetben „a médiáról” beszélni, hiszen itt a különböző médiáknak a közönségért folytatott versengése komoly tényező a morális pánikok alakulásában, akárcsak a különböző ideológiáké a médiumok közvetítésével.

A hatvanas évek szexuális forradalmának következményeképpen mind a közvéleményben, mind a jogrendben elfogadóbb, engedékenyebb attitűd alakult ki a szexualitás különböző formáival és megjelenítésével szemben. Ennek ellensúlyozására léptek fel a keresztény fundamentalista szervezetek és a radikális feminista mozgalmak a konzervatív politikai vezetés támogatásával a nyolcvanas és kilencvenes években. Összeállításunkban Greek és Thompson *Pornográfiaellenes kampányok* című, 1992-es cikke e kampányok társadalmi bázisát és technikáit vizsgálja.

A homoszexualitás a társadalom biológiai reprodukcióját alapjaiban fenyegető tevékenység, és mint ilyen, az egyik legrégebbi és legállandóbb deviánsnak címkézett viselkedés. Fokozatos dekriminalizációja ellenére a közérkölcshanyatlásának egyik leggyakrabban idézett példája. Képe gyakran összefonódik az erőszakos magatartással, a drogfogyasztással, az ifjúsági kultúrákkal és a veszélyes szubkultúrákkal. A család intézményének széthullása mögött a kampányolók gyakran vélnek homoszexuális érdekcsoportokat felfedezni, a homofób morális pánikok retorikája gyakran elitellenes populizmus (Goode és Ben-Yehuda 1994: 130). A homoszexualitás feletti morális pánikra jellemző a konspirációs érvelés, ami a régi sztereotípiákon túl főként onnan ered, hogy a melegeket nem lehet társadalmi attribútumok alapján behatárolni. A gazdag, magas státusú homoszexuálisok léte azt igazolja a megfigyelő számára, kellő erőforrással rendelkeznek ahhoz, hogy befolyásolják a társadalmi változások irányát. Továbbá feltételezik róluk, hogy szexuális preferenciájuk erősebb minden másnál.

Simon Watney *Policing Desire: Pornography, AIDS and the Media* (1987) a szexualitással kapcsolatos témák folytonos vitájának ideologikus átpolitizálását vizsgálja. Úgy tartja, hogy a szexuális viselkedések megítélésének vizsgálatára nem megfelelő a morális pánik nyújtotta keret. Véleménye szerint a morális pánik elmélete nem szentel kellő figyelmet annak, hogy a definíciókkal kapcsolatos reprezentációs harc nem csak a kampányok időszakában folyik, hanem állandó. Egy morális pánik mindig csak a frontvonal helyéről ad képet, a társadalmi nyilvánosságban az ideológiai konfrontáció azonban folytonos mozgásban van a reprezentáció folyamatán keresztül (Watney 1987: 72).

A nyolcvanas évek elejétől fokozatosan tudatosult az AIDS fenyegetése. Először csak a melegekre tartották veszélyesnek, később a kicsapongó életmódot folytatókra is, s csak 1987 környékén vált elfogadottá az a nézet, hogy az AIDS mindenki számára fenyegetést jelent. Ennek megfelelően változott a betegség kezelése és képe a médiában. Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy nem csak homoszexuális nemi aktus során lehet a vírust megszerezni, akkor a homoszexualitás mellé más nem „normális” szexuális gyakorlatok (paráznaság, „rekreációs szex”, anális közösülés, üzletszerű kéjelgés stb.) és a kábítószer-fogyasztás is felsorakozott, tovább erősítve ezzel a betegek kriminalizációját. A vírus terjedése során azonban egyre több olyan egyén kapta meg a fertőzést, aki nem tartozott egyik rizikófaktorba sem. Ennek nyomán a nyilvánosságban kialakult a „bűnös” és „ártatlan” áldozatok megkülönböztetése. Ez két következménnyel járt: az el-

ső, hogy megalapozta a hibáztatás mintáját – a bűnösök (deviánsok) hozzák a bajt a jóvaló többségre; a második, hogy a felvilágosító kampányokban (ellenlépés) a szakmai munka erkölcsi tanításokkal és ítélezéssel keveredett.

Thompson az AIDS feletti amerikai és brit morális pánik összehasonlítása során arra a megállapításra jut, hogy a médiakörnyezet és a társadalmi környezet fontos differenciáló változók. Az amerikai társadalom komoly hagyományokkal rendelkezik az alulról építkező önszerveződés terén. A társadalmi mozgalmak hatékony ellenzékei lehettek a vallásos Új Jobboldal ideológiájának. A decentralizált lokális sajtó a különböző nyomásgyakorló csoportok véleményének bemutatásával alkalmazkodott ehhez a környezethez. Ez a nyilvánosság közelebb áll a habermasi nyilvánosságmodellhez, ahol a sajtó a racionális kommunikáció közege. Ezzel szemben Nagy-Britanniában a sajtópiacot domináló centralizált bulvárlapok a közönség szórakoztatását és izgalomban tartását tartják elsődleges céljuknak, így a brit nyilvánosság közelebb áll Debrod elméletéhez, ahol a társadalom látványosságként szolgál a sajtó számára (Thompson 1998: 85–86).

Ifjúság és drog

A kábítószer-fogyasztással kapcsolatos aggodalmak szintén régről erednek, a közvélemény félelmeinek szervezett kampányokon keresztüli felébresztése azonban csak a századforduló óta vált gyakorlattá. Az első tudatmódosító szer elleni kampány az anti-alkoholista mozgalom volt a huszadik század első két évtizedében. A marihuána-fogyasztás harmincas évek közepén kezdte aggasztani a közvéleményt (Becker 1963). A morális pánikot kiváltó kampány mögött a Szövetségi Kábítószer-hivatal állt (Federal Bureau of Narcotics – FBN). 16 államban a figyelemfelkeltést megelőzően is létezett szabály a marihuána-fogyasztás tiltására, de a végrehajtást nem vették komolyan; 1937-re már az összes államban szigorú szabályok tiltották a tevékenységet. A hivatal figyelmeztető adatai a sajtóban népszerű formát öltöttek, a marihuánát úgy emlegették, mint a pokol, az örület, az agresszivitás és a szexmánia gyomnövényét.

A hatvanas években a drogpánik új állomását az LSD újrafelfedezése váltotta ki. Timothy Leary harvardi kísérleteinek betiltása nagy visszhangot váltott ki a sajtóban. A cikkek mind a drog ördögi és kontrollálhatatlan természetét emelték ki („leírhatatlan félelem”, „pszichikai rettegés”, „kontrollálhatatlan agresszió”), csakúgy, mint a marihuána esetében (Goody és Ben-Yehuda 1994: 55). Egy felmérés szerint még népszerűsége csúcspontján is az amerikai társadalom csupán 1–2%-a fogyasztott legalább egyszer LSD-t. Akkor miért e nagy aggodalom? A pánik minden bizonnyal a szerrel szorosan összefonódott ifjúsági kultúrákkal, diákmozgalmakkal függ össze. A hagyományos társadalmi értékek elutasítását a közönség összekapcsolta a kábítószer tapasztaláson túli alternatív valóságával, és a két félelem felerősítette egymást. Az LSD a nyolcvanas- kilencvenes évek fordulóján még egyszer visszatért a címlapokra, amikor a rave-kultúra újra felfedezte. A *bélyeggel* kapcsolatban szinte pontosan ugyanazok a híresztelések kaptak szárnyra, mint a hatvanas években. Magyarországon ez volt az LSD-pánik első virágzása, az iskolákban szórólapokat köröztettek, hogy a tanárok és a szülők felismerjék a bélyegeket. Az is elterjedt, hogy megkezdődött a bélyeges „beetetés” az iskolák környékén, egyes változatok szerint LSD-s rágót osztogattak. A híresztelés szerint az első adag után a szer rabjává válik a gyermek, elhanyagolja tanulmányait, és lopni kezd otthonról.

A kilencvenes évek divatos drogjai a különböző amfetaminszármazékok, elsősorban az ecstasy, melynek képe szorosan összefonódott a technokultúrával (vö. Maughan és Smith 2000).⁴ A pánik mögött ezúttal a sajtó és az aggódó közvélemény állt. Minden szülőt aggaszt, hogy hétvégenként este hova tűnik a gyermeke, mit csinál hajnalig, és hogy hogyan képes hallgatni azt a „szörnyű dübörgést”. A sajtó riportjaiban igyekezett bemutatni ezt a hétvégi világot, de az érzékletes, szenzációkeltő bemutatás nyomán csak még nagyobb értetlenség és félelem támadt. A riportok szinte mindegyike a színtér érzékletes lefestésével kezd: több ezer ember egyesével egy irányba fordulva egy helyben táncol hajnalig, zakatol a monoton zene és stroboszkóp villog. Minden elem egyesével is elviselhetetlen egy szülő számára, ezért úgy gondolják, valami szörnyűségnek kell történni ott a fiatalokkal, hogy mégis jól érzik magukat. A ravereket már gyakrabban mutatta be a sajtó áldozatként, mint bűnösként – ez utóbbi szerepet a kábító-szer-kereskedő foglalta el. Érték azonban vádak az előbbieket is, előkerültek a régi lemezek a jólétről, a felelőtlenségről, az ijesztő rítusokról.

Angela McRobbie és Sarah Thornton (1995) szerint a rave-vel kapcsolatos pánik fejlődését nagymértékben befolyásolta, hogy az ifjúsági kultúra körül kialakult saját értékeit képviselő mikromédiája, ami folyamatosan kikezdte a tudatlan híreszteléseket. A szubkulturális mikromédiával a nemzeti médiának lehetősége nyílt arra, hogy a hivatalos szakértőkön kívül másokat is megtaláljon, akár magukat a deviáns viselkedés hordozóit is. Az új ifjúsági kultúra képviselői már egyre kevésbé azok a kiszolgáltatott, deprivált csoportok, akik egykor voltak. Sőt a technológiai fejlődéssel még bizonyos előnyökre is szert tesznek a felnőtt-társadalommal szemben. Jártasságuk az új kommunikációs médiák területén (mobilkommunikáció, internet) némi ellenőrzést biztosít számukra reprezentációjuk felett.

A nyolcvanas-kilencvenes évek társadalmi osztályhelyzettől független bűnbakjai, az AIDS-betegek, a homoszexuálisok, a tradicionálisan elítélt szexuális gyakorlatokat folytatók, az egyedülálló anyák, a médiaipar, a raverek, a baloldali és liberális értelmiség már kevésbé vannak kiszolgáltatva a morális pánikok hatásainak, mint a deprivált csoportok vagy az elődeik; nagyobb ellenőrzéssel rendelkeznek reprezentációjuk felett. Ennek három alapvető oka van: az első, hogy időközben megtanulták a média nyelvét; a második, hogy pluralizálódott a média; végül a harmadik, hogy napjaink bűnbakjai erőforrásaiknak köszönhetően képesek érdekcsoporttá szervezni magukat. Mindez lehetővé tette, hogy a társadalmi mumusok is részt vegyenek a társadalmi problémák diszkussziójában, s ezzel a szignifikációs folyamatba saját jelentéseiket is bevigyék.

A nyolcvanas és kilencvenes évek a morális pánikok eskalációjának idejét jelentették. Nagy szerepet játszott ebben a társadalmi változások gyorsulása, és ennek nyomán a konzervatív ideológia dominanciája, valamint a médiatermelés kiterjedése és szerkezeti átalakulása. Miközben a hanyatlás retorikája és a vádak készlete egységesedést mutat, a pánikok lefolyása differenciálódott olyan dimenziók mentén, mint: honnan indul ki a pánik, illetve ki indította; ki került a bűnbak szerepébe; milyen potenciált rejt a deviancia kiaknázása a politikai témák készletének és a prioritások meghatározásának szempontjából; milyen érdekeket érint a deviánsként észlelt viselkedés; és végül,

⁴ Maughan és Smith (2000) a társadalmi kontroll intézményeinek választát a kultúripart kikerülő ifjúsági kultúra gazdasági következményeivel magyarázzák.

hogy milyen a médiához való viszony? Napjaink morális pánikjainak témái határok nélküliek, kis változtatásokkal szinte minden társadalomban megjelennek. A témák készlete Magyarországon is hasonló, mint Nagy-Britanniában és az USA-ban; ennek alátámasztását szolgálja összeállításunk negyedik, a Nagycsaládosok Országos Egyesületének kampányairól szóló tanulmánya.

A morális pánik elméletének újrafogalmazási kísérletei

A kilencvenes évek elejétől több oldalról is felmerült az igény, hogy a morális pánik eredeti elméletét újragondolják. Ennek egyik oka a morális pánik irodalmának kiterjedté válása és az e fogalmi kerettel vizsgált problémák sokfélesége. A kiterjesztési kísérletek fontos hozzájárulást jelentettek az elmélet általánosításához és letisztulásához, nyomukban elváltak egymástól a kontextushoz kötött jellemzők és az általános elemek. Ugyanakkor arra is ráirányították a figyelmet, hogy koronként, társadalmanként és problémaként eltérő interakciós viszonyok állnak fenn a szignifikációs folyamatot alakító szereplők között. A második ok, hogy a morális pánik kutatásának eredményei bekerültek a széles nyilvánosságba, és ezzel a morális pánik fogalma kikerült a szociológusok ellenőrzése alól. Sajátos karriert futott be a médiában, a baloldali polémia eszközéből valóságos zsurnalisztikai közhely lett. A közhelyé válás és kiürülés veszélyét ellensúlyozta az a haszon, hogy politikai állásponttól függetlenül általában érvényesnek fogadják el a koncepciót, valamint hogy a média önreflexívebbé, a kritikára nyitottabbá vált (Hunt 1997). A morális pánik esetében a tudatosulás a médián kívül a jelentésalkotási folyamat többi résztvevőjét is érintette, a kutatási eredmények bekerültek a politikai döntéshozásba, nyomot hagytak a társadalmi szabályozó intézmények gyakorlatán. Miközben a visszacsatolás a társadalomtudományok célja, állandó nehézséget is okoz az, ha sikerrel jár. Ha a morális pánik résztvevőiben tudatosan szerepük és cselekvési lehetőségeik, stratégiájukhoz felhasználják a rendelkezésükre álló tudást, és ezzel megváltoztatják az események lefolyását.

Az újrafogalmazás igényének kialakulásában a koncepció egészét támadó érdemi kritikáknál nagyobb szerepe volt annak, hogy széttartóvá váltak a fogalmi kereteken belüli magyarázatok. Az elmélet fejlődése során két irányzat alakult ki; az egyik a kollektív tudat szerepét teszi meg a magyarázat kiindulópontjául, a másik a médiát, a politikai érdekekkel rendelkező cselekvőket és az államot. Az előbbi a jelenséget a kollektív irracionális megjelenési formájaként értelmezi, mely mélyen beágyazott kulturális vagy pszichológiai okokra vezethető vissza. Az utóbbi számára a morális pánik politikai jelenség, bizonyos csoportok érdekének szerepét hangsúlyozza, a médiakörnyezet, a nyilvánosság és a politikai szféra átstrukturálódásából kiindulva vezeti le az elmélet módosítását. A két megközelítés azonban nem zárja ki egymást. A morális pánik elméletének reformjára irányuló kísérletek mind célul tűzik ki a két vonulat egységesítését, de végső soron a kiindulási pontról és a mozgatóerőkről szóló kérdések továbbra is a két vonulat újratermelését eredményezik.

Goode és Ben-Yehuda: a morális pánik elméleteinek osztályozása

Goode és Ben-Yehuda *Moral Panics: The Social Construction of Deviance* (1994) című munkájukban a morális pánik egységes elméletének kialakítását tűzik ki célul. Az új szintézist az eredeti elmélet változatainak osztályozásából kiindulva hozzák létre. A mo-

rális pánik elméleteit két dimenzió, a motiváció és a pánik kiindulásának társadalmi szintje szerint osztják fel. A motiváció lehet erkölcsi-ideológiai vagy materiális-státus érdek. A pánik kiindulhat a társadalom elitjéből (intézményi vagy gazdasági elit), a középszintből (kevésbé befolyásos döntéshozók és lobbik, szakmai és társadalmi szervezetek, társadalmi mozgalmak), vagy a közvéleményből (az összes többi). A motivációs dimenzió háttérbe szorulásának két oka van. Az egyik, hogy az elméleti megközelítések szinte csak az első dimenzió mentén differenciálódnak, ugyanis a „grassroot” megközelítéshez erkölcsi, a középszintűhöz vegyes, az elitből induló pánikokhoz pedig az érdekmotiváció társul; a másik, hogy Weber (1992) óta tudjuk, az anyagi és státuserdek nem választható el az erkölcsi-ideológiai rendszertől. A motiváció elhelyezése az erkölcsi-ideológiai és anyagi, státuserdek közötti kontinuumon csak a megismerés finomítására szolgálna.

A „grassroot” elméletei (magas erkölcsi motiváció, köznépi kiindulópont) szerint a pánik a közvéleményből indul ki. A fenyegetettség érzése őszinte, és az aggodalom széles körben elterjedt. Az aggodalom más szektorban történő kifejezése csak manifesztációja az általános latens félelemnek, a félelem azonban többé-kevésbé spontánul fejlődik ki a mélyen beágyazott hiedelemrendszerekből és attitűdökből. Sem a politika, sem a média nem tud aggodalmat kelteni ott, ahol az megelőzőleg ne élt volna; ők csak válaszolnak, reagálnak a félelmekre. Az érdekcsoportok szerepe is csupán annyi, hogy a probléma megoldásának igényét artikulálják, az ügy élére állnak. Sikerük pontosan akkora, mint amekkora a támogatottságuk, s támogatottságuk megközelítőleg az aggodalom elterjedtségével egyenlő. A „grassroot” megközelítés számára tehát a legfontosabb a társadalmi tudat, a félelmek megértése a hiedelemrendszer vizsgálatán keresztül. A morális pánik tárgyának elemzése vezet el a latens félelem megértéséhez.

Merőben más az a megközelítés, mely szerint a pánikok a politikai vagy gazdasági elitből indulnak ki. Eszerint a társadalmi elit folytonosan kampányokat indít az aggodalom fenntartásáért, a félelmek felébresztéséért. Szándékuk az, hogy elvonják a figyelmet a valóságos problémákról, melyek közvetlen érdekeiket fenyegetik. Ez az elgondolás abban hisz, hogy az elit olyan roppant hatalommal rendelkezik, amivel képes meghatározni a média tevékenységét, a jogalkotást, a végrehajtás gyakorlatát, illetve ellenőrizni tudja a társadalmi mozgalmak erőforrásait. A morális pánikok ezen magyarázataiban az anyagi-státus érdek dominál, és a fenyegetettség észlelése a társadalom felső szintjéről terjed az alsóbbak felé. Az első és legfontosabb ilyen megközelítés Hall és munkatársainak munkája (1978). Goode és Ben-Yehuda erősen kritikus ezzel a modellel szemben, véleményük szerint az elit nem rendelkezhet akkora erővel, hogy saját érdekeinek megfelelően tudja alakítani a közvéleményt, a törekvések sikere csak a már létező félelmekre épülhet.

A harmadik elméleti megközelítés, a középszintű vagy érdekcsoportoktól kiinduló modell, a legelterjedtebb. Becker (1963) nyomán Cohen eredeti elmélete szerint is társadalmi érdekcsoportok (ezek közé tartozik a média is) keltik a morális pánikokat a média közvetítésével. Goode és Ben-Yehuda szerint a középről kiinduló érdekcsoportmegközelítés jól összeegyeztethető a „grassroot” szempontokkal, ám kevésbé az elitből kiinduló modellel. Az érdekcsoportok kampányai gyakran közömbösek a politikai elit érdekeire nézve, vagy szemben állnak azzal. Tehát az érdekcsoportok önálló cselekvők, saját jelentésmeghatározó potenciállal rendelkeznek, képesek akár az elit érdekeinek ellenében is a közvélemény befolyásolásán keresztül a politikai témák meg-

határozására. Véleményem szerint ez azonban nem zárja ki az elitből és a középszint-ről induló pánik vizsgálati szempontjainak ötvözését. Az érdekcsoportok is a közvélemény részét képezik; akinek befolyása van a közvélemény alakítására, az rájuk is hatni képes. Az érdekcsoportok hangja szervezettségükből következően messzebbre haladszik. Amikor Hall a hegemon kultúráról beszél, akkor azalatt nem csak az elitet érti, hanem a középszinten elhelyezkedő érdekcsoportokat is, a kevésbé befolyásos döntéshozók és lobbik, szakmai és társadalmi szervezetek, bizonyos társadalmi mozgalmak tagjait, tehát mindenkit, akinek érdekében áll az uralkodó társadalmi viszonyok újratermelése. Amennyiben elfogadjuk a pluralista demokráciaelméletet, úgy az érdekcsoportok hatékony alkupozíciója mellett el kell fogadnunk azt is, hogy maga ez az alkupozíció is olyan szimbolikus jószág, aminek megtartása a társadalmi rend újratermelésében érdekeltté teszi az érdekcsoportot. Az elit és az érdekcsoportok szoros munkakapcsolata alapvető meghatározója az új konzervativizmus sikerei idején keletkezett morális pániknak.

Goode és Ben-Yehuda konklúziója az, hogy önmagában mindhárom megközelítési mód elégtelen egy valóságos probléma körbejárására. Minden egyes morális pánikhoz meg kell találni a helyes megközelítést, ami a fenti típusok kreatív ötvözéséből születik. Nem létező veszély vagy széles körben osztott veszélyérzet nélkül sem az elit, sem az érdekcsoportok nem képesek aggodalmat kelteni. Tehát a morális pánikok a közvéleményből indulnak ki. A „grassroot” megközelítés sikeresen magyarázza egy mélyen gyökerező aggodalom vagy latens félelem létét, de semmit nem tud mondani a pánik időzítéséről.

Ezeknek a félelmeknek artikulálódniuk kell, fókuszálódniuk, kifejeződést nyerniük, és a figyelem központjába kerülniük. Ez mindig valamiféle szervezettséget vagy vezetést feltételez. Bár számos egyénben kialakulhat spontán módon a félelem érzése egy cselekvővel vagy egy jelenséggel kapcsolatban, de annak élesedése, kiszélesedése, artikulálása és nyilvános kifejeződése a középszintű érdekcsoportok szervezett mozgalmi tevékenysége révén jön létre (Goode és Ben-Jehuda 1994: 141).

Tehát a félelmek artikulációját az érdekcsoportok végzik. A társadalmilag beágyazott széles körben osztott félelmek a nyersanyagot, míg a szervezeti aktivisták az irányultságot, az intenzitást és a hatékony megjelenést biztosítják a morális pánik számára. Végül előkerül a félretett motivációs dimenzió is: egy morális pánikban a pánik tartalmát a grassroothoz tartozó erkölcs, míg időzítését az érdekcsoportokhoz tartozó érdek határozza meg. Ahogyan arra Greek és W. Thomson is felhívja a figyelmet, az érdekek és az erkölcs dichotomizálása legalábbis aggályos. További problémát jelent, hogy Goode és Ben-Yehuda „eklektikus” (Hunt 1997: 654) elmélete nem számol a média szerepének átalakulásával, valamint, hogy értelmezésük lebecsüli a történeti, politikai körülmények szerepét a jelenség kialakulásában.

Angela McRobbie: morális pánik a posztmodern média korában

Az újrafogalmazási kísérlet másik vonulatát Angela McRobbie (1994a, 1994b, 1994c; McRobbie és Thornton 1995) munkái képviselik a legkiválóbban. McRobbie számára a morális pánik nem időtlen jelenség, hanem erősen kötődik a lefolyását meghatározó környezeti feltételekhez. A változó körülmények változó elméletet igényelnek. A morális pánik kiváltóinak szándéka félelmet plántálni az emberbe, hogy az elforduljon a „mindennapi élet komplexitása és valós problémái felől” (McRobbie 1994a: 199), és ki-

alakuljon a reménytelenség és tehetetlenség érzése, mely erős kéz után kiált. Hogy ez a törekvés milyen sikerrel járhat és milyen utakon realizálható, az nagymértékben függ a cselekvők és intézmények között az adott korszakban fennálló viszonyoktól. Az imént bemutatott kortárs eseteket is jórészt ez különbözteti meg a régiektől és egymástól. McRobbie szerint a média és a nyilvánosság átalakulása, illetve a hatékony politikai cselekvők számának jelentős növekedése annyira átalakította a morális pánikokat kialakító viszonyrendszert, hogy a régi elméletek már nem képesek kielégítő magyarázatokra.

A korábbi modellek problémáit a következőkben foglalja össze. *Először* is a média és a társadalmi valóság világának világos elkülönülését feltételezték, miközben a média ma ugyanúgy részét képezi a társadalmi valóságnak, mint bármi más. A társadalmi valóságot a tömegkommunikáció nyelvén és képein keresztül tapasztaljuk meg, a társadalmi jelentések elválaszthatatlanok a szelektív reprezentációtól. *Másodszor*, a morális pánikok szociológusai által feltételezett kényes egyensúly a média, a társadalmi szabályozás intézményei, az ifjú szörnnyetegek és az erkölcs őrei között a mai morális pánikban sokkal problematikusabb és komplexebb. *Harmadszor*, az időszakos árhullámként érkező morális pánikok helyét átvette a narrativizált hírek és médiaesemények morális retorikával színezett folyama. A morális pánik már kevésbé kiemelkedő esemény, inkább napi kommunikációs gyakorlat, a társadalmi problémákról való beszéd standard nyelve lett, ezért Cohen fokozatokra és szakaszokra épülő magyarázata többé nem időszerű (McRobbie 1994a: 217).

A nyolcvanas évektől kezdődően – a médiapiac fejlődési iránya és a technológiai fejlődés következtében – a hagyományos feketebárányok is képesek részt venni a nyilvánosságban a tömegmédián és saját szubkulturális médiumaikon keresztül. Az előállítási költségek jelentős csökkenése, valamint a finomabb piackutatási módszerek utat nyitottak a kisebbségi vélemények és identitások megjelenítése előtt. Az ifjúsági média már több, mint a kizsákmányoló kereskedelem zenét és stílust terjesztő fóruma, részint mert azon a kultúrán belül hozzák létre, amelyik fogyasztja (vö. Maugham és Smith 2000). A másik fontos jellemény a „rózsaszín gazdaság” és az etnikai kisebbségek körül kialakuló kultúrák erősödése, melyek már fent tudják tartani saját médiájukat, ami jelentős előrelépés a reprezentációjuk feletti uralom terén, és lehetővé teszi a hatékony, szervezett fellépést, a feketebárányok érdekcsoporttá szerveződését. Saját média birtokában már a kisebbségek is képesek morális pánikot kelteni. Kétségtelen, hogy a mikro- vagy rétegmédia fenntartásához is erőforrásokra van szükség, ezért nincs fóruma az erősen korlátozott fogyasztói potenciállal rendelkező, deprivált deviáns csoportoknak. Ezek a csoportok rá vannak szorulva arra, hogy képviselőiket mások lássák el.

A média differenciálódásának másik következménye, hogy a tömegmédia és a mikromédia közötti közepső szint jelentősége csökken; a médiumok vagy pontosan körülhatárolható közönséghez, vagy mindenkire kívánnak szólni. A tömegmédia számára létkérdés, hogy minél több csoport számára legyen elfogadható, ezért érdekelt a társadalmi problémák minél sokoldalúbb, eltérő véleményeket is felvonultató bemutatásában. Egy országos napilap vagy televíziócsatorna nem mondhat le az egyedülálló szülők, az ifjúság vagy az etnikai kisebbségek, illetve a velük szimpatizáló közönség támogatásáról. Az érdeklődés fenntartása szempontjából előnyös a pregnánsan eltérő vélemények bemutatása, ezt igazolja a gyors visszacsatolási lehetőséget biztosító műsorok, a „betelefonálás” műsorok, a beszélgető és problémamegoldó show-k népszerűsége. A hagyományosan erkölcsi ítélkező vonalat képviselő sajtóban is jelentkeznek ezek a megfontolások. Például a *Sun* túlzó és szenzációkeltő bemutatásában a következetes erköl-

csi szigor helyett inkább a botrány szórakoztató jellege domborodik ki.⁵ További jelentős változás, hogy a minőségi sajtó is igazodott a bulvárlapok szenzációkeltő stílusához, hozzáalakítva ezt ideológiai irányvonalához és olvasótáborához. „A morális pánik egykor a sajtó gyakorlatának nem szándékolt következménye volt. Mára, úgy tűnik, célállá vált” (McRobbie és Thornton 1995: 560). A morális pánikok biztosítják a közönség érzelmi involvációjának fenntartását a magas olvasottsági és nézettségi számok érdekében. Még a médiatermelés feletti morális pánikok is minden esetben növelik a vádolt médiumok közönségét. Ugyanakkor mindezt úgy érik el, hogy tágabb teret biztosítanak az eltérő véleményeknek, megjelenési lehetőséget kínálnak azoknak, akik igazodnak ahhoz az uralkodó nyelvhez, melyen a társadalmi valóságról szóló diskurzus folyik.

A média kiterjedése és új keletű aktivitása szorosan összefügg a politikai diskurzust alakító erőviszonyok megváltozásával. A morális pánikok már nem különleges kampányidőszakokhoz kötöttek, és már nem csak a jobboldal támogatást verbuváló stratégiai eszközei. A hanyatlás diskurzusának küzdőterére léptek az érdekcsoportok és a baloldali politikusok is. Az erősödő érdekcsoportok hatékony fellépése következtében az új morális pánikok kevésbé monolitikusak, mint hatvanas évekbeli elődeik. Aminek következtében ma már kikezddhetők, sőt ezen a területen folynak a legádázabb politikai küzdelmek. McRobbie szerint ma már nem is igazi morális pánik az, amelyeknek nincs ellenzéke, ugyanis a vita készíti a morális vállalkozókat arra, hogy tovább erősítsék a túlzásokat és még radikálisabb ítéleteket fogalmazzanak meg.

A nyolcvanas-kilencvenes években a politikai kommunikációba belépett a „parlamenten kívüli ellenzék”, a nyomásgyakorlásra képes különböző érdekcsoportok. Az Új Jobboldal kihívására adott baloldali válasz adaptálta a jobboldal retorikai készletét, így jött létre az az új centrumpolitika, mely népszerű ugyan, de sokak szerint megfosztja a választókat a valós alternatíváktól. Ennek a folyamatnak a nyomán erősödött fel a különböző érdekcsoportok és önsegítő mozgalmak szerveződése, melyek saját kezükbe vették érdekeik képviselését (McRobbie 1994a). A parlamenti ellenzék tétlenségét látva a média az ellenkező szemszögű véleményekért az érdekcsoportok szakértőihöz fordult, így folyamatosan nőtt szakértői nyilatkozatainak értéke a vélemények hierarchiájában.

A lehetőségekkel élve a feketebárányok érdekcsoporttá szerveződtek, és felvették a kesztyűt az erkölcs öreivel szemben. Az előző részben számos példát láttunk erre, ilyenek a melegek érdekvédelmi szervezetei, az egyedülálló szülők szervezetei, a gyermekvédelmi szervezetek, de létezik a pornóiparosokat tömörítő érdekvédelmi szervezet is. A szervezetek sikeres kommunikációjának alappillére, hogy megtanultak bántani a médiával, ismerik, és ki tudják elégíteni igényeit. Sőt a nyomásgyakorló csoportok a média egyik legfontosabb téma- és véleménybeszállítóivá váltak. A tömegmédiát tudatosan alkalmazó kisebbségi csoportok is képesek a széles közvélemény érzelmi mobilizációjára. Az ezek nyomán keletkezett morális pánikok nem csak a régiektől térnek el, hanem McRobbie kiinduló definíciójától is. Ezekből a pánikoktól az emberek nem érzik magukat erőtlennek és reménytelennek, nem kiáltanak erős hatalom után. Éppen hogy a csoportértékek határozott képviselésére sarkallnak. Az újonnan

⁵ Mark Pursehouse felmérése szerint a *Sun* olvasói számára a legnagyobb élvezetet az okozza, hogy találgatják, vajon mi igaz és mi kitalált a cikkekből (idézi McRobbie és Thornton 1995: 569).

kialakuló verseny viszonylag alacsony belépési korlátjával a politikai részvétel új hullámát teremti meg. A versengő magyarázatok bővülő piaca szélesebb választási lehetőségeket kínál.

Konklúzió – merre tovább a morális pánikokkal?

A morális pánikkeltés technikáinak közkeletűvé válása több alapvonásától is megfosztja a jelenséget. Kérdés, hogy érdemes-e ezek után morális pánikokról beszélni, vagy helyénvalóbb volna „a társadalmi és politikai kérdések kifinomultabb reprezentációs gyakorlatairól” (McRobbie 1994a: 218). Avagy a jelentések fölötti uralom folytonos reprezentációs versenyeként fogjuk fel a szignifikációs diskurzust? (Watney 1987: 42). McRobbie nem veti el a morális pánik fogalmának használatát, sőt jelentésének kiterjesztését javasolja. Arnold Hunt (1997) szerint a morális nyelv szükségképpen ítélező, a jót és a rosszat egymáshoz képest definiálja – a zsurnalisztikai gyakorlatban különösen sarkosan. Mindaddig, míg a társadalmi problémák definíciójának diskurzusa a sajtó erkölcsileg telített nyelvén folyik, szükségképpen pánikok keletkeznek. A hatékony cselekvők számának és ideológiai szóródásának növekedését, illetve a morális nyelv standardizálódását figyelembe véve az egyik lehetséges út a morális pánik fogalmának kiterjesztése a civil társadalmi tudatosság formáira. Ez a megközelítés lehetőséget nyújt arra, hogy a társadalmi mozgalmak kutatásának tradíciójához kapcsolódva hozzájáruljon a kollektív cselekvés megvalósulásáról szóló alapvető jelentőségű vitához. A társadalmi mozgalmak elméletének új szintézise a mozgalmak magyarázatában három elemzési szintet különböztet meg. A mozgalom létrejöttéhez elengedhetetlen, hogy bizonyos társadalmi változások a politikai rendet kikezdehetővé tegyék. A politikai lehetőség egy, az erőforrásokat összefogni és hasznosítani képes szervezet irányítása nélkül nem realizálódhat. E két strukturális követelmény között pedig a problémák és változások értelmezési keretét adó definíciók közvetítenek (McAdam, McCarthy és Zald 1996). A morális pánikok a problémák keretbe foglalásával egyfelől definíciókat kínálnak a közönség számára, másfelől hozzájárulnak a tömeges politikai részvétel növeléséhez.

A morális pánikok kiindulási helyük, motivációjuk, médiastratégiájuk szerint nagy változatosságokat mutatnak. Pontos osztályozásuk hozzásegíthet az elmélet csiszolásához. Goode és Ben-Yehuda osztályozása példamutató kísérlet ugyan, de prekonceptuális, és a második differenciáló dimenzió (a motiváció) nem vált be a két pólus – az ideológiai-politikai, illetve az anyagi-státus érdek – empirikus elválaszthatatlansága miatt. McRobbie elmélete, amely a médiakörnyezet és az érdekcsoportok viszonyára koncentrált, teljesebb képet nyújt, de kiterjesztett morálispánik-definíciója túl általános ahhoz, hogy sikeres eszköz legyen a különböző változatok magyarázatára.

Greek és Thompson lényeges pontra tapint rá, amikor a szexuális magatartások által kiváltott morális pánikot a szembenálló befektetők célja felől közelíti meg. Az értékek monopóliumáért küzdő „klasszikus kereszties hadjáratok” és az értékpluralitásért küzdő érdekcsoportok ugyanazon a szintéren küzdenek, ugyanazt az erkölcsi telítettségű nyelvet beszélnek, többnyire ugyanolyan eszközökkel versengenek. E felismerés alapján Goode és Ben-Yehuda első dimenziója mellé bevezethetjük másodikként az értelmezések vagy normák abszolutizálására, illetve relativizálására irányuló morális pánikok megkülönböztetését. Ezzel lehetőség nyílik arra, hogy egyik korábbi megkö-

zelítés előnyeiről se kelljen lemondanunk, mindeközben megőrizzük a magyarázat érzékenységét a kontextusban adott viszonyrendszerekre, mégsem tesszük túl általánossá a morális pánik fogalmát. Ez a felosztás jó esélyt nyújt arra is, hogy elkerüljük az elmélet történetét végigkísérő konspirációelméleti csapdákat, ugyanis nem a cselekvők fejében megbúvó szándékokat kutatjuk, hanem a kampányoló retorikájában nyíltan kifejezésre kerülő célok lesznek a kategorizáció alapjai, és így nem bonyolódunk bele az érdekek és az értékek megkülönböztetésébe.

A morális pánik elméletének talán legnagyobb korlátja, hogy kialakulásakor az társadalmi mozgalmak éppen divatos elméletéhez – Smelser (1963) kollektív viselkedési megközelítéséhez – többé-kevésbé máig is ragaszkodik. Talán helyesebb lenne, ha a morális pánikban nem a kollektív irracionális megjelenését látnánk, de nem is a Hall által leírt domináns kultúrához tartozó cinikus stratégiai cselekvőt keresnénk. A morális pánik egyszerűen a társadalmi részvétel egyik igen hatékony mobilizációs eszköze. A hanyatlás témáinak felvillantása olyan szignálokat küld a társadalom felé, melyek cselekvésre ösztönöznek, és melyek alapján egymásra találnak a hasonló világnézetű egyének, akik racionális kollektív cselekvést tudnak végezni a meggyőződésük szerinti hasznos közjavak létrehozásáért. Az érzelmi mobilizáció nyomán a kollektív cselekvésben való részvétel költségének szempontja háttérbe szorul az egyéni döntésben. További előnye, hogy a nem materiális, puha ösztönzők (célirányultság, szolidaritás, önkifejezés) kizárják a „potyautas” hatást, vagyis egyéni aktív hozzájárulást eredményeznek (Jordan és Maloney 1996; Opp 1986; Feldman és Steenbergen) 1996: 61–93; Schlozman és mások 1995).

Hunt (1997) szerint a morális pánik kiterjedése beláthatatlan következményekkel jár, amennyiben egy folyamatosan kiüresedő erkölcsi nyelv válik a társadalmi problémákról folyó diskurzus alapvető nyelvévé. A morális nyelv hegemoniájából vezető kiutat jelezheti a kilencvenes évek ifjúsági szubkultúrája, a rave, ahol a saját kultúripar, saját média és elégséges erőforrások birtokában már nem létszükséglet a fiatalok számára, hogy igazodjanak a jelentésmeghatározás domináns nyelvéhez. Amennyiben az identitások piaca nyitott, több versengő definíció van jelen. Ha minden egyes definíció képviselője tisztában van a mobilizáció hatékony eszközeivel, köztük a morális pánik útján történő érzelmi mobilizációval, úgy az önkifejezés iránti megnövekedett igény mellett az egyéni cselekvő választással találja szembe magát. Döntenie kell, melyiket fogadja el a társadalmi valóság számtalan meghatározása közül. Ekkor már nem a féltelmeivel magára hagyott, elidegenedett individuummal van dolgunk. Következésképpen a morális pánik csupán annyiban jelent fenyegetést a racionalitásra, amennyiben a témastruktúra és az érvek készletének, a nyelvnek a körülhatárolásával zárt rendszert hoz létre. A versengés pedig megakadályozza, hogy megfellebbezhetetlen értelmezések alakuljanak ki.

A morális pánik nem mindenható, mindent átítató jellegű, nem képes tartós, gyökeres attitűdváltozás elérésére. A történelem során találunk számos kudarcba fulladt, vagy csak időlegesen sikeres kísérletet, melyek hamar eltűntek a süllyesztőben. Ha a morális pánikok elméletét bekapcsoljuk a társadalmi normák meghatározásáért folytatott küzdelem vizsgálatainak más hagyományaiba, komplexebb képet kaphatunk korunk jellemző konfliktusairól, az érdekek és értékek képviselésének módjairól. A társadalmi mozgalmak elmélete már eljutott a különböző széttartó tradíciók szintéziséhez (McAdam, McCarthy és Zald 1996). Eredményeikhez kapcsolva a morális pánik jelenségét, a politikai részvétel és önkifejezés új formái felé fordul figyelmünk. Az új

megközelítés képes számolni egyrészt a mobilizációs technikák szélesedő készletével, másrészt azon strukturális körülményekkel, melyeken belül a kollektív cselekvés megvalósul.

Morális pánik Magyarországon

Hogy Magyarországon még nem mutatkozott meg teljes kifejttségében a morális pánikban rejtőző erő, annak okát négy sajátosságban látom. Először, egy fiatal demokráciában a társadalmi normák készlete feletti ellenőrzésért folytatott versengés sokkal inkább még az intézményes politikai kereteken belül zajlik. Másodszor, a modern értékorientációjú mozgalmak kialakulásához többleterőforrásoknak kell rendelkezésre állni a preferenciák kifejezéséhez (McCarthy és Zald 1990; Buechler 1995). E második feltétel kialakulása csak idő kérdése. Az első feltétel teljesülése a körvonalazódó „kétpólusú politikai rendszer” nyomán várható. A két domináns párttal rendelkező politikai rendszerekben a pártok versenye a centrumpozícióért folyik, és ez azzal a következménnyel jár, hogy a markánsan eltérő véleményt és érdekeket képviselő csoportok társadalmi mozgalmi szervezetekbe, illetve érdekcsoportokba szerveződnek, hogy nyomást gyakoroljanak egyfelől a pártokra, másfelől a közvéleményre, ezzel formálva az ideális medián szavazó attribútumait, akinek szavazataért a választási verseny folyik.

Harmadszor, a morális pánik jellemzően a hanyatlás retorikáját alkalmazza. Nagy-Britanniában a történelem kontinuitása könnyű pályát biztosít a múlt felmagasztalásának. Magyarországon a tegnap jobb világának lokalizálása problémásabb. Nehezen tudnánk történelmünkben egy olyan kort megjelölni, melybe a társadalom jelentős szegmense őszintén visszavágyna. A politikai rendszerek és programok inkonzisztenciája és diszkontinuitása az ideológiák és az azokból kialakított közkeletű megítélések kiforrása ellen hat. És végül, a médiaverseny hazánkban közel sem olyan kiélezett, mint mondjuk az Egyesült Államokban vagy Nagy-Britanniában. A piac méreteit tekintve talán soha nem is lesz olyan. Mindezek ellenére a társadalom hatalmas változásokat tapasztalt meg a kereskedelmi médiák megjelenése óta. A társadalmi problémák szenzációkeltő tálalása a morális pánik kialakulásához vezet. A zámolyi romák esete, az „etnobomba”, a Diáksziget fiataljai, drogfogyasztó iskolások, harcikutya-versenyek, fiatalok bűnözők, leányanyak és pornográfia – mind az új demokrácia termékeinek látszik a közönség számára. A „valóságra éhezõ” tévénéző hazánkban is szenzációkon keresztül jut hozzá a társadalom bonyolult valóságához, cselekvéseiben a jórészt itt kialakult konszenzuális kép fogja vezérelni. A gazdasági fejlődéssel egyre szélesebb rétegek élnek meg a relatív depriváció érzését, és ez fogékonnyá teszi őket a társadalmi viszonyok közkeletű képekkel való leegyszerűsítő magyarázatára, melyeket a morális pánik nyomán kialakuló magyarázatok kínálnak számukra.

A brit és az amerikai társadalom csak a kilencvenes évek közepére ért el viszonylagos immunitást a morális pánikkal szemben. Magyarországon mind a decentralizált médiarendszer, mind az erős társadalmi szervezetek és mozgalmak hiányoznak a morális pánikok kikezdéséhez. Mindezekből következően a morális pánik komoly fenyegetést jelenthet a közeljövőben Magyarország fiatal demokratikus intézményrendszerére. A morális pánik nyomán kialakuló kollektív cselekvés üdvözlendő fejlemény, ugyanakkor veszélyeket is rejt, ha az egyes csoportok kooperációs potenciálja a társadalmi szolidaritás felbomlását eredményezi. A potenciális veszély felvillantásával nem

egy saját morális pánik megalapozása a céloom, amely egy irracionális, kirekesztő társadalmi diskurzus rémét vetíti előre. Amennyiben tudatában vagyunk a társadalmi problémákról szóló közbeszéd alakulásának a feltételeivel, folyamataival és mechanizmusai-vaival, úgy elősegíthetjük, hogy a társadalom önértelmezése mindenki számára nyitot-tan és demokratikus mederben folyjék.

Hivatkozott irodalom

- Angelusz Róbert (1995): *Kommunikáló társadalom*. Budapest: Ferenczy.
- Barak, Gregg (1994): Between the Waves: Mass Mediated Themes of Crime and Justice. In *Social Justice*, 21(3): 133–147.
- Becker, Howard S. (1963): *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
- Buechler, Steven M. (1995): New Social Movement Theories. In *Sociological Quarterly*, 36(3): 441–464.
- Cohen, Stanley (1972): *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of Mods and Rockers*. Oxford: Blackwell.
- Durkheim, Emil (1986): *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest: MTA Szociológiai Intézet.
- Erikson, Kai (1966): *Wayward Puritans. A Study in the Sociology of Deviance*. New York: John Wiley.
- Feldman, Stanley és Marco R. Steenberger (1996): Beyond Self-Interest, Toward Other-Directedness: Pro-social Orientations and Political Behavior. In *Research in Micropolitics*, 5: 61–93.
- Goode, Erich és Nathan Ben-Yehuda (1994): *Moral Panics: The Social Control of Deviance*. Oxford: Blackwell.
- Hall, Stuart, Tony Jefferson, John Clarke és Brian Roberts (1976): Subcultures, Cultures and Class. In *Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-war Britain*. S. Hall (szerk.). London: Hutchinson és CCCS, University of Birmingham.
- Hall, Stuart, Tony Jefferson, John Clarke és Brian Roberts (1978): *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. London: Macmillan.
- Hunt, Arnold (1997): 'Moral Panic' and Moral Language in the Media. In *British Journal of Sociology*, 46(4): 629–664.
- Jenkins, Philip (1992): Intimate Enemies. Moral Panics in Contemporary Great Britain. New York: Aldine de Gruyter.
- Jordan, Grant és William A. Maloney (1996): How Bumble-bees Fly: Accounting for Public Interest Participation. In *Political Studies*, 44: 668–685.
- Korinek László (1996): A bűnözés visszatükröződése. Latens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In: *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés, bűnözéskontroll*. Gönczöl Katalin, Korinek László és Lévai Miklós (szerk.). Budapest: Corvina.
- Larner, Christina (1981): *Enemies of God. The Witch Hunt in Scotland*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Maughan, Tim és Richard J. Smith (2000): Ifjúsági kultúra és a posztfordiánus gazdaság. Az angliai partizene napjainkban. In *Replika*, 39: 75–91.
- McAdam, Doug, John D. McCarthy és Mayer N. Zald (szerk.) (1996): Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures and Framing Processes – Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements. In: *Comparative Perspectives on Social Movements*. Cambridge: Cambridge UP.
- McCarthy, John D. és Mayer N. Zald (1990): The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization. In: *Social Movements in an Organizational Society*. New Brunswick–London: Transaction Publishers.
- McRobbie Angela (1994a): The Moral Panic in the Age of the Postmodern Mass Media. In *Postmodernism and Popular Culture*. London: Routledge.
- McRobbie Angela (1994b): Postmodernism and Popular Culture. In *Postmodernism and Popular Culture*. London: Routledge.
- McRobbie Angela (1994c): Shut Up and Dance: Youth Culture and Changing Modes of Femininity. In *Postmodernism and Popular Culture*. London: Routledge.

- McRobbie Angela és Sarah L. Thornton (1995): Rethinking 'Moral Panic' for Multimediated Social Words. In *British Journal of Sociology*, 48(4): 559–574.
- Murray, Charles (1984): *Loosing Ground: American Social Policy, 1950–1980*. New York: Basic Books.
- Opp, Karl-Dieter (1986): Soft Incentives and Collective Action: Participation in the Anti-Nuclear Movement. In *British Journal of Political Science*, 16: 87–112.
- Pearson, Geoffrey (1983): *Hooligan: A History of Respectable Fears*. London: Macmillan.
- Rácz József és Szabó Gabriella (1998 [1992]): Sátánista szubkultúrák. In: Rácz József: *Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák*. Budapest: Scientia Humana.
- Schlozman, Kay Lehman, Sidney Verba és Henry E. Brady (1995): Participation is Not a Paradox: The View from American Activists. In *British Journal of Political Science*, 25: 1–36.
- Sindall, Rob (1990): *Street Violence in the Nineteenth Century: Media Panic or Real Danger?* Leicester: Leicester University Press.
- Smelser, Neil J. (1963): *Theory of Collective Behavior*. London: Routledge.
- Springhall, John (1986): *Coming of Age. Adolescence in Britain, 1860–1960*. Dublin: Gill és Macmillan.
- Springhall, John (1994): Horror Comics: The Nasties of the 1950s. In *History Today*, 44(7): 10–13.
- Springhall, John (1998): Censoring Hollywood: Youth, Moral Panic and Crime/Gangster Movies of the 1930s. In *Journal of Popular Culture*, 32(3): 135–154.
- Thompson, Kenneth (1998): *Moral Panics*. London: Routledge.
- Young, Jock (1971): *The Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*. London: Paladin.
- Waddington, P. A. J. (1986): Mugging as a Moral Panic: A Question of Proportion. In *British Journal of Sociology*, 37(2): 245–259.
- Watney, Simon (1987): *Policing Desire: Pornography, Aids and the Media*. London: Methuen.
- Weber, Max (1992): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: Cserépfalvi.
- Welch, M., M. Fenwick és M. Roberts (1997): Primary Definitions of Crime and Moral Panic: A Content Analysis of Experts' Quotes in Feature Newspaper Articles on Crime. In *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34(4): 475–493.